

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47612>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 15-11-2020
Kabul Tarihi: 18-01-2021
On-line Yayın: 25-02-2021

Article Type: Research article
Submitted: 15-11-2020
Accepted: 18-01-2021
Published Online: 25-02-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Turan, O. (2021). Perikle'in Peloponnesos Savaşı'ndaki Stratejisine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım. *Journal of History School*, L, 54-82.

PERİKLES'İN PELOPONNESOS SAVAŞI'NDAKİ STRATEJİSİNE DAİR ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Olca TURAN¹

Öz

MÖ 431-404 yılları arasında temelde Atina ve Sparta arasında vuku bulan Peloponnesos Savaşı'nın etkileri tarihin gidişatına önemli ölçüde tesir etmesinden ötürü her yönüyle tetkik edilmiş ve incelenmeye devam edilmektedir. Peloponnesos Savaşı arifesinde Atina'daki siyasi yaşama egemen olan Perikles'in uygulanmasını teşvik ettiği strateji konusunda en önemli kaynak olan Thukydides ve onun görüşlerini benimsemiş olan pek çok araştırmacı tarafından Perikles'in planı başarının anahtarı olarak lanse edilmiştir. Bununla beraber dönemin şartları dikkate alındığında söz konusu stratejinin uygulamadan kaynaklanan pek çok sorunu olduğu görülmektedir. Bahis mevzu olan planın temel hatalarından biri savaş boyunca sürekli değişen koşullara uyum sağlayacak esneklikten yoksun olmasıdır. Ayrıca Perikles, hasmının sahip olduğu güç unsurlarını yanlış hesaplarken, geçmişte elde edilen başarıların verdiği aşırı özgüven sonucunda Atina'nın kuvvetini gereğinden fazla abartmıştır. Bu durumun yansımaları olarak da savaşı kazandıracak etkili bir plan hazırlamaktan ziyade sıradan halkın ulusal duygularını kabartmaktan öte anlam taşımayacak olan bir stratejiyi Atina'ya dikte ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Perikles, Peloponnesos Savaşı, Atina, Sparta, Thukydides.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, olcayturan@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-8093-9143.

A Critical Approach to Pericles' Strategy in the Peloponnesian War

Abstract

The Peloponnesian War which was mainly fought by Athens against Sparta in 431-404 BC. was studied in depth and keep its importance because of its effect on the course of history. Thucydides as the most important source, accepted the strategy promoted by Pericles who dominated the political life in Athens in the beginning of the Peloponnesian War. Pericles' strategy was also seen a key to success by many other researchers. However, when we consider conditions of that time, it is seen that the strategy had many problems which caused by its implementation. One of the main problems was lack of flexibility which was needed to fit into the changing conditions of war. In addition, Pericles miscalculated the enemy's power and exaggerated the Athens' power due to the overconfidence caused by recent successes. As a reflection of this situation, Pericles forced a strategy to Athens which would only inflame the nationalistic feelings of people rather than preparing an effective plan to win the war.

Keywords: Pericles, Peloponnesian War, Athens, Sparta, Thucydides.

GİRİŞ

Peloponnesos Savaşı arifesinde Perikles tarafından Atina'ya dikte ettirilen stratejiyi siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açılardan analiz etmeden önce savaş ve strateji kavramları hakkında bilgi vermenin gerekli olduğu kanısındayız. Zira bahsi geçen mefhumlar, sıklıkla kullanılmaktaysa da ihtiva ettikleri anlam çoğunlukla göz ardı edilmiş ve bu sebeple de zaman zaman kavram kargaşasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Thomas Hobbes, ünlü eseri Leviathan'da insanlar arasında yaşanan çatışmaların sebeplerini şu ifadelerle özlü bir şekilde izah etmiştir:

"...iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar²".

Tarihin ayrılmaz bir parçası olan savaşın tanımı konusunda pek çok çalışma yapılmıştır³. Bununla beraber Erken Modern Çağ sonlarına doğru

² Hobbes, 1992: 93.

³ Sun Tzu, savaşı bir devlet için yaşamsal öneme sahip ölüm kalım meselesi, güvenliğe kavuşmanın yahut yok olmanın yolu olarak tanımlamıştır. Konu ile ilgili olarak bkz. Sun Tzu, 2008: 42. Platon da Devlet adlı eserinde insanların zorunlu gereklilikler sınırını aştıktan sonra sonsuz mal edinme

teknolojide sağlanan gelişme ile birlikte silahlı güçler değişim ve dönüşüme uğramış ve bu durumla ilişkili olarak da savaş tanımını farklılaşmıştır⁴. Savaş, her ne kadar katıksız bir şiddet eylemi olsa da insanlık tarihi boyunca yaşanan her çatışma savaş değildir. Bireyler ya da topluluklar arasında yaşanan şiddet eylemleri savaş kapsamına girmez. Yaşanan bir çatışmanın savaş olarak tanımlanabilmesi için siyasi yapılar arasında meydana gelmesi gerekir ki bu sayede şiddet meşruluk kazanarak yasal bir zemin üzerine oturabilir. Böylelikle savaş, adi bir suç olmaktan çıkarak tarafların çeşitli anlamlar yükledikleri manevi yönü zaman zaman ön plana çıkan politik bir eyleme dönüşür⁵.

Çeşitli sebeplerle siyasi yapılar arasında ortaya çıkan savaşları, kazanmak isteyen tarafların başarı sağlamak gayesi ile yaptıkları her tipte düzenleme stratejinin konusudur. Eski Hellence kökenli olan strateji kelimesi, temelde askeri araçların politik amaçlar için kullanılması şeklinde özetlenebilir⁶. Bununla beraber strateji kavramının tanımı ve kapsamı konusunda pek çok teorisyen birbirinden farklı iddialarda bulunmuşlardır. Clausewitz'e göre strateji "*muharebelerin savaşın amacı için kullanılmasıdır*"⁷. Basil Liddell Hart da Clausewitz'in fikrine benzer şekilde stratejiyi "*askeri araçların siyasetin amaçları doğrultusunda dağıtılması ve uygulanması sanatı*"⁸ olarak görmektedir. Colin S. Gray'e göre ise strateji "*organize gücün siyasi amaçlar için kullanılmasıdır*"⁹. Tüm bu görüşlere ek olarak W. Murray ve M. Grimsley stratejiyi "*şans ve belirsizliğin hâkim olduğu bir dünyadaki değişen koşullara ve şartlara sürekli uyumu içeren bir süreç*"¹⁰ olarak tanımlamışlardır.

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen bazı savaşlar tarihin akışına yön verdiği için sebepleri, gelişim seyri ve sonuçları araştırmacılar tarafından defaatle kritik edilmiştir. Bu bağlamda Eski Hellen tarihinin en önemli mücadelelerinden biri olan ve sonuçları dikkate alındığında etkileri Hellen dünyasının da ötesine

hırsından kaynaklandığını ileri sürmüş ve teklerin hayatında olduğu gibi, toplumun hayatında da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından çok mal edinme hırsından doğduğunu ileri sürmüştür. Pl. Pol. 373d. Romalı ünlü hatip Cicero ise, uyuşmazlıkların zor kullanarak çözümlenmesi olarak tanımlamıştır. Cic. Off. I. 34. Erken Modern Çağ'ın sonlarındaki çatışma ortamında yaşayan Montesquieu ve Rousseau ise savaş devletlerin varlıklarına yönelik tehditler sebebiyle ortaya çıkan zorunlu bir eylemdir. Montesquieu, 2017: 154; Rousseau, 2013: s. 9-10.

⁴ Jomini'ye göre, tam bir bilim olmaktan uzak olan savaş, feci ve derin duygularla dolu bir dramdır. Jomini, 2013: 355. Clausewitz ise, savaş politikanın başka araçlarla uygulanması şeklinde tanımlamıştır. Von Clausewitz, 1999: 19-37.

⁵ Bartholomees, 2012: 79-80.

⁶ Freedman, 2013: 30.

⁷ Von Clausewitz, 1999: 177.

⁸ Hart, 1967: 335.

⁹ Gray, 1999: 1.

¹⁰ Murray- Grimsley, 1994: 1.

taştığı görülen Peloponnesos Savaşı da her yönüyle araştırmacılar tarafından tetkik edilmiş ve günümüzde de incelenmeye devam edilmektedir.

MÖ 431-404 tarihleri arasında Atina ve Sparta ile onlara bağlı müttefikler arasında 27 yıl boyunca devam eden mücadele öncesinde Hellas'ın en önemli polisleri olan Atina ve Sparta, Kserkses'in Hellas seferi esnasında Perslere karşı işbirliği yapmışlarsa da iki devlet arasındaki ilişkiler MÖ V. yüzyıl ortalarından itibaren bozulmaya başlamıştır. MÖ 446-445 tarihleri arasında imzalanan ve 30 yıl sürmesi planlanan barış, MÖ 430'larda ortaya çıkan olaylarla bağlantılı olarak uzun ömürlü olmamıştır¹¹. Peloponnesos Savaşı öncesinde yaşanan hadiselerle ilişkili olarak Hellas iki rakip hizbe ayrılmıştı. Pek çok çatışmada olduğu gibi söz konusu mücadelenin de başlama nedeni oldukça karmaşıktır. Peloponnesos Savaşı ile ilgili en önemli kaynaklardan biri olan Thukydides, savaşın başlıca nedeninin Atina ile Sparta arasında MÖ 430'larda birbirlerinin müttefikleri ile ilişkiye girme yetkilerinin olup olmadığı konusundaki anlaşmazlığa dayandığını iddia etmiştir¹². Gerçekte ise, savaş emperyalist tutkular ve rakiplerin birbirlerinin sahip olduğu güçten çekinmesi sebebiyle başlamıştır¹³.

1. Perikles'in Stratejisi

Perikles'in savaş stratejisi konusundaki tek kaynak olan Thukydides, eserinin I. 141-144 ve II. 65. kısımlarında geniş bir şekilde Perikles'in önerdiği strateji konusunda bilgi vermektedir. Thukydides'in aktarımına göre Perikles, ilk olarak düşmanın sahip olduğu imkân ve olanaklardan bahsetmektedir. Perikles'e göre, Sparta'nın önderliğindeki Peloponnesos Birliği, Atina ile boy ölçüşebilecek güce sahip değildi. Peloponnesos Birliği'nin lideri olan Sparta tarım temelli bir ekonomiye sahip olmasından ötürü uzun soluklu bir mücadeleyi finanse edemezdi. Ayrıca güçlü bir denizcilik geleneğine sahip olmadığı için donanmayı destekleyecek ekonomik olanaklardan da yoksundular. Tüm bunlara ek olarak Peloponnesos Birliği savaşın kazanılması için en önemli şartlardan biri olan hızlı kararlar alıp, bu kararları etkili bir şekilde uygulayacak organizasyon yapısına da sahip değildi. Bu duruma tezat olarak Perikles, Pers savaşlarından itibaren Atina'nın denizcilik alanında Hellas'ın en güçlü devleti olduğunu ileri sürmüştü ve

¹¹ Thuk. I. 115; Plut. *Perik.* 21-23; Paus. V. 23. 4.

¹² Atina, Sparta'nın en önemli müttefiki olan Korinthos'un eski kolonisi Korkyra'ya yardım etmiş, ayrıca yine Sparta'nın müttefiki olan Megara'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken eskiden Atina'nın yanında yer alan Potidaia, Korinthos'dan yardım talep etmiş ve Korinthos'un yardımı gelmesi ile savaş MÖ 431 tarihinde başlamıştır. Thuk. I. 49-50, 67-71, 73-75; Kagan, 2004: 45; Buckley, 1996: 319-22.

¹³ Thuk. I. 88.

donanma temelli savaş stratejisini izah etmiştir. Perikles halkı savaşı kazanacaklarına inandırmak gayesiyle denizci halkların sahip olduğu avantajları abartılı bir şekilde açıklamıştır. Perikles'e göre düşmanla karada karşılaşmak yerine her hangi bir işgal vuku bulduğunda halkın surlarla tahkimat andırılmış kente çekilmesi ve kara savaşından uzak durması gerekmektedir. Karşılık olarak Peloponnesos kıyılarına deniz baskınları düzenlenmesi gerektiğini ileri srmştir. Tüm bunlara ek olarak Perikles, tıpkı Augustus gibi vatandaşlarını yeni topraklar ele geçirmemeleri konusunda da uyarılarda bulunmuş ve Attika-Delos Deniz Birliğine dâhil olan dolayısıyla Atina İmparatorluğu'nun uyrukları olarak grdğu *polis*lere karşı da hoşgrl davranılması gerektiğini ifade etmiřtir¹⁴.

Perikles'e olan hayranlığını asla gizlemeyen Thukydides, eserin ilerleyen kısımlarında Perikles'in ölümü sonrası stratejisinin çeşitli sebeplerle terk edilmesine bağlı olarak Atina'nın savaşı kaybettiğini iddia etmiřtir¹⁵. Thukydides'e ek olarak modern araştırmacıların hatırı sayılır bir kısmı da yazarın görüşünü savunmuş ve Atina'nın Perikles'in stratejisine bağlı kalması durumunda Sparta'ya karşı yürütülen mücadeleyi kazanacağını ileri sürmüşlerdir. Örneğin J. B. Bury, savaşın koşulları ve Atina'nın sahip olduğu kaynaklar dikkate alındığında Perikles'in planının var olan şartlara en uygun plan olduğunu ve sonrasında Atina açısından uygun koşullarda bir barışın kapısını açtığını ifade etmiş fakat Perikles'in ortaya çıkan nahoş durumları öngöremediğini ifade etmiřtir¹⁶. Bury'e ek olarak N. G. L. Hammond da Perikles'in gerçekçi bir politika takip ettiğini, karada yetersiz olmasına karşın Atina'nın denizlerde güçlü olduğunu ve ekonomik açıdan rakipleriyle kıyaslanmayacak bir üstünlüğe sahip olduğunu ifade ederek, Perikles tarafından geliştirilen stratejinin Atina'yı tehlikeye atmadan savaşın zaferle sonuçlanmasını garanti altına aldığını iddia etmiřtir¹⁷. İsimleri ifade edilen araştırmacılara ek olarak daha pek çok tarihi Perikles'in stratejisini göklere çıkarırken, ardıllarının onun planını terk etmesi sonucunda Atina'nın Sparta ve müttefikleri karşısında ezici bir yenilgi aldığını ileri srmřlerdir¹⁸.

Thukydides ve onun tezlerini savunan araştırmacıların ileri sürmüş oldukları iddialara karşın siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan Perikles'in stratejisi analiz edildiğinde söz konusu planın başarıdan çok

¹⁴ Thuk. I. 141-144; II. 13.

¹⁵ Thuk. II. 65.

¹⁶ Bury, 1956: 400-401.

¹⁷ Hammond, 1986: 348.

¹⁸ Bettalli, 2017: 131; Mansel, 2004: 320-321; Martin, 2014: 257-260; Cawkwell, 2006: 40-55; Kagan, 1996: 7-42.

başarısızlığa sebep olduğu kanısındayız. Her ne kadar Atina, sahip olduğu güce ek olarak düşmanlarının savaşa tam olarak hazırlıklı olmaması sebebiyle bir takım zaferler kazanmışsa da taktik alanda elde edilen başarılar stratejiden kaynaklanan olumsuzlukları önleyememiş ve sonuçta Atina mücadeleyi kaybetmiştir. Bu sebeple çalışmamızda Perikles'in stratejisi siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan analiz edilerek neden başarısız bir plan olduğu izah edilmeye çalışılacaktır.

2. Siyasi ve Askeri Açılardan Perikles'in Stratejisi

Daha önce de ifade edildiği üzere çağdaşı olan diğer yazarla ile kıyaslandığında Thukydides, Perikles ve onun stratejisi konusunda bilgi veren tek kaynaktır. Bununla beraber Thukydides'in eseri dikkatli bir şekilde incelendiğinde Perikles'e olan hayranlığı açıkça görülmektedir. Örneğin MÖ 455 dolaylarında 1000 kişiden oluşan bir kuvvetle Sikyonlar'a saldırarak onları yenilgiye uğrattığı aktarılmıştır¹⁹. Yine bu duruma benzer şekilde Thukydides, Perikles'in kendine bağlı birliklerle Euboa Adası'nda ortaya çıkan isyanı bastırmak için nasıl harekete geçtiğini ve sonrasında Megaralılar'ın isyanını sezinleyerek Attika'yı Sparta istilasından korumak gayesiyle geri döndüğünü ve nihayetinde MÖ 446'da Euboa'ya geri dönüp isyanı bastırdığı anlatılmaktadır²⁰. İfade edilen hadiseler ek olarak MÖ 440-439 yılları arasında meydana gelen Samos adasındaki isyanın bastırılmasında da Perikles'in önemli bir rol üstlendiği Thukydides tarafından nakledilmiştir²¹. Bahsi geçen olaylar vasıtası ile Thukydides, Perikles'in başarılı bir asker olduğu fikrini okuyuculara aşılama çalışmıştır. Thukydides ayrıca Perikles'in Peloponnesos Savaşı arifesinde Atina'daki en güçlü siyasi aktör olduğunu ifade ederek, Spartalıların Atina'yı güçten düşürmek gayesiyle Perikles'i yönetimden uzaklaştırmak için türlü entrikalar çevirdiklerini aktarmıştır²². Tüm bunlara ek olarak, Halk Meclisi'nde Perikles'in yaptığı konuşma öncesi Thukydides, Salamis Savaşı ve bu savaşın

¹⁹ Thuk. I. 111.

²⁰ Thuk. I. 114; Plut. *Perik.* 22. 2-4, 23. 4; Azoulay, 2010: 57-58.

²¹ Thuk. I. 115-117. Ayrıca Perikles'in isyan sırasındaki faaliyetleri için bkz. Thuk. I. 116-117. Samos'ta yaşanan isyan esnasında Perikles donanmanın komutanlarından biridir. Perikles, isyan esnasında adaya yardıma geldiği iddia edilen Fenike donanmasını karşılamak için 60 gemiden oluşan bir güçle harekete geçmişse de sonradan bu bilginin gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmıştır. Onun yokluğunda Samoslular Atina ablukasını delmeyi başarmışlar ve denizin kontrolünü tekrardan ele geçirmişlerdir. Fakat Perikles'in geri dönmesi sonrasında Samoslular yenilgiye uğratılmıştır. Thukydides'e göre Perikles burada hayati bir rol oynamıştır. Foster, 2010: 124-125.

²² Thuk. I. 127.

muzaffer komutanı Themistokles'i okuyucuya hatırlatmak suretiyle Perikles'in tıpkı Themistokles gibi mükemmel bir lider olduğunu göstermeye çalışmıştır²³.

Görüleceği üzere Thukydides, o dönemde Atina'daki siyasi yaşamı domine eden Perikles'i yüceltmek suretiyle ona ait olan stratejiyi de başarılı bir plan olarak göstermiştir. Bununla beraber söz konusu plan siyasi ve askeri açılardan ele alındığında uygulamadan kaynaklanan pek çok sorununun olduğu görülmektedir. Perikles'in savaş planının siyasi açıdan olumsuz yanı, savaşın gidişatını etkileyecek dış tesirleri görmezden gelmesidir. İfade edilen dış etkilerin en mühimi ise Pers İmparatorluğudur. Bilindiği üzere MÖ 550 tarihinden itibaren Persler, Ege Denizi'nin doğu kıyıları da dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz sahillerini kontrol altına almışlardı²⁴. Batı Anadolu kıyılarındaki Hellen polislerinin ele geçirilmesi sonrasında Persler ve Hellenler arasındaki ilişkiler bir süre çatışmasızlık ortamında devam etmiş hatta I. Darius'un İskit seferi esnasında Persler Hellenler'den yardım almışlardır²⁵. Bununla beraber, Persler ile Hellenler arasında var olan *status quo* durumu İon İsyanı²⁶ ile bozulmuştur. İon İsyanı ve sonrasında MÖ 490 tarihinde meydana gelen Maraton Savaşı'nda Persler ile Atina ilk kez doğrudan karşı karşıya gelmiştir²⁷. Kserkses, Maraton Savaşı'nın intikamını almak ve Hellas'ı Pers hâkimiyetine sokmak gayesiyle MÖ 480'de Hellas üzerine sefere çıkmıştır²⁸. Bununla beraber, MÖ 480 tarihindeki Salamis ve MÖ 479 yıllarında yaşanan Plataia ve Mykale muharebeleri sonrası Hellas'ta çatışma ortamı son bulmuşsa da Persler ve Hellenler arasındaki mücadele nihayete ermemiştir. MÖ 449 tarihinde imzalanan Kallias Barışı'na kadar geçen zamanda her iki rakip güç sık sık karşı karşıya gelmiştir²⁹. Kallias Barışı sonrasında Persler ile Hellenler arasında yaşanan çatışmalar bir süreliğine son

²³ Thuk. I. 135-138.

²⁴ Doğu Akdeniz'in bir kısmının fethi için bkz. Hdt. I. 80-91, III. 10-16, V. 1-22; Briant, 2006: 35-37.

²⁵ Hdt. IV. 87-89; Fol-Hammond, 2008: 238.

²⁶ Hellas'ta yer alan polislerden yalnızca Atina ve Erythrai isyana destek vermiştir. Konu ile ilgili olarak bkz. Hdt. V. 35, 97, 99. İon İsyanı ile ilgili bkz. Murray, 2008: 480-490. Martin, 2014: 99-100.

²⁷ Hdt. VI. 94-95. Souza, 2012: 25-27.

²⁸ Hdt. VII. 8-11.

²⁹ Persler'in başarısız Hellas seferi ve sonrasında kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin kurulmasıyla beraber Hellenler, Perslere karşı ortak bir şekilde mücadele etmişler ve bu bağlamda pek çok başarı kazanmışlardır. Hdt. IX. 106. Sparta Kralı Pausanias ise Byzantion gibi önemli bir kenti ele geçirerek boğazların kontrolünü sağlamıştır. Takip eden zamanda Kimon, Eurymedon'da Pers donanmasını yok etmiş ve Persler Güney Anadolu sularından çıkarılmıştır. Thuk. I. 94, 100. Bununla beraber ilerleyen tarikhlerde Atina, Deniz Birliği'ni hâkimiyetine almış ve Persler ile savaşın sürdürülmesini çıkarlarına aykırı olduğunu düşünmesi sebebiyle Kallias Barışı yapmıştır. Diod. IX. 10; Mattingly, 1965: 273-281.

bulmuş olmasına karşın, Peloponnesos Savaşı'nın ilerleyen safhasında Persler tekrardan Hellen dünyasında meydana gelen hadiselere müdahil olmuşlardır. Özellikle MÖ 424 tarihinde Pers tahtına oturan II. Darius, Sicilya seferi sonrasında Atina'nın zayıfladığına kanaat getirmiş ve Kallias Anlaşması'nın şartlarını görmezden gelerek, MÖ 413 yılında İon-Sardeis Satrabı Tissaphernes ve Daskyleion Satrabı Pharnabazos'a Batı Anadolu'daki Hellen *polis*lerinden vergi alınması emrini vermiştir. Atina'nın Pers faaliyetlerine karşı çıkması ve sürgündeki Alkibiades'in faaliyetleri neticesinde II. Darius'un oğlu Kyros, Sparta ile ilişki kurarak mali yardımda bulunmaya başlamıştır³⁰. Neticede Sparta ve müttefikleri, Pers altınları vasıtasıyla Atina'nın denizlerdeki üstünlüğüne son verecek güçte büyük bir donanma meydana getirmeleri sonrasında yaşanan çatışmalar vesilesiyle Atina giderek zayıflamış ve nihayetinde MÖ 405 yılında vuku bulan Aigospotamoi muharebesinin kaybedilmesi sonrasında Peloponnesos Savaşı fiilen sona ermiştir³¹. Görüleceği üzere, Perikles iki bakımdan stratejik hata yapmıştır. İlk olarak Ege Dünyası'nın önemli bir gücü olan Persleri görmezden gelerek onların gelişen olaylara müdahil olabileceğini öngörememiştir. İkinci, olarak Sparta ve müttefiklerinin Atina donanmasına denk bir güç yaratmak için gerekli maddi kaynaklara sahip olmamalarına ek olarak düşmanlarının denizcilik konusunda becerikli olmadıklarını ve kısa sürede denizcilik bilgisine vakıf olmayacaklarını iddia etmiştir³². Gerçekte ise, yaşanan gelişmeler Sparta önderliğindeki Peloponnesos Birliği'nin Persler'in finansal yardımı sayesinde Perikles'in tezine karşın Atina ile boy ölçüşebilecek hatta onu yenilgiye uğratabilecek bir donanma kurduklarını göstermektedir.

Siyasi açıdan ele alındığında Perikles'in stratejisinin bir diğer zayıf noktası ise, Atina liderliğindeki Attika-Delos Deniz Birliği'ne dâhil olan *polis*ler ile Atina'nın çıkarlarının örtüşmemesinden ve dolayısıyla da Birlik üyesi *polis*lerin Peloponnesos Birliğine bağlı olan kentler ile kıyaslandığında savaşa tam manasıyla gerekli desteği vermemelerinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Pers istilasına karşı verilen mücadele esnasında Eski Hellen tarihinde nadir görülen bir hadise gerçekleşmiş ve daimi savaş durumunda bulunan *polis*ler özellikle de Hellas'ın en güçlü siyasi yapıları olan Sparta ve Atina ortaya çıkan tehdidi bertaraf etmek gayesiyle gönülsüz de olsa işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Bununla beraber, Salamis ve Plataiai muharebeleri sonrasında savaş Hellas'ta son bulmuşsa da Persler ve Hellenler arasındaki mücadele devam etmiştir. Batı Anadolu'daki Hellenleri Pers hâkimiyetinden kurtarmayı amaçlayan Hellen koalisyonu bölgeye gönderdiği donanma vasıtasıyla bu

³⁰ Thuk. II. 65; VIII.58; Andrewes, 2008: 464-470.

³¹ Ksen. *Ellen*. II. 1. 23-32; Diod. XIII. 106. 1.

³² Thuk. I. 142.

amacını gerçekleştirmeye çalışılmış fakat elde edilen başarılarla karşın, sefer kuvvetinin başında bulunan Spartalı Pausanias'ın yerli Hellenlere karşı takındığı tutum sebebiyle MÖ 477 tarihinde komutanlıktan alınarak Sparta'ya geri çağırılması sonrasında Atina, Perslere karşı verilen mücadelenin bayraktarlığını üstlenmiştir³³. MÖ 478/477 yıllarında Atinalı devlet adamı Aristides'in çalışmaları neticesinde Attika-Delos Deniz Birliği kurulmuştur³⁴. Başlangıçta Birlik, kuruluş felsefesine uygun olarak Perslere karşı yoğun bir mücadele yürütmüşse de zaman içerisinde Atina'nın siyasi ihtiraslarına hizmet eden bir yapıya dönüşmüş ve kuruluş amacından uzaklaşmıştır. Özellikle MÖ 454 tarihinde Atina'nın Mısır'da uğradığı yenilgi sonrasında Delos Adası'nda bulunan hazinenin Atina'ya taşınmasıyla birlikte Attika-Delos Birliği içerisindeki Atina'nın konumu tartışmasız bir şekilde artmıştır³⁵. MÖ 450/449 tarihine gelindiğinde Perikles, Perslere karşı yürütülen mücadelenin Atina açısından yıpratıcı olduğunu ve mücadeleyi kazanmanın güçlüğüne fark etmiş ve Persler ile Kallias Barışı'nı imzalamıştır³⁶. Özellikle Perikles'in faaliyetleri neticesinde Atina, Birliğe dâhil polisler üzerinde tam bir hegemonya kurmak suretiyle Attika-Delos'u emperyalist amaçlar güden bir deniz imparatorluğu haline getirmeye çalışmıştır. Özellikle Kallias Barışı sonrasında Birlik, fiili açıdan işlevsiz kalmış olsa da Perikles, Pers tehlikesinin hâlihazırda devam ettiğini, Atina'nın müttefiklerinin bağımsızlığını koruduğunu, ekonomik refahlarını sağladığını ve nihayetinde Atina sayesinde Persler ile bir barış yapılabildiğini ileri sürerek Deniz Birliği'ne dâhil polisleri egemenlik altında tutmuştur³⁷. MÖ 443 tarihine gelindiğinde ise Perikles, Birliğe dâhil olan polisleri Lykia, Karia, İonia, Hellespontos ve Thrakia olmak üzere beş vergi bölgesine ayırmış, bu suretle de müttefikleri Atina uyrukları haline getirmiştir³⁸. Her ne kadar Lesbos, Khios ve Samos adalarında bulunan polisler otonomilerini korumuşlarsa da diğer polisler Atina'ya ağır vergiler veren uyruklara dönüşmüşlerdir³⁹. Zaman içerisinde Atina'nın yönetim tarzına karşı bazı itirazlar

³³ Thukydides eserinde Spartalılar'ın Persler ile savaşıma yükünden kurtulmuş olmalarından memnun olduklarını aktarmıştır. Konu ile ilgili olarak Thukydides şu bilgiyi vermektedir: “Spartalılar yurtdışına yollayacakları bir başka komutanın Pausanias gibi bozulacağından korkuyorlardı ve Persler ile savaşıma yükünden kurtulmaktan memnundular... Ayrıca bu sırada Atinalıları halen dost bir müttefik olarak görüyorlardı”. Thuk. I. 95.

³⁴ Aristot. *Ath. Pol.* 23. 5; Thuk. V. 18; Plut. *Arist.* 24; Rostovtzeff, 1941: 296.

³⁵ Plut. *Perik.* 12; Thuk. I. 104, 109; Rhodes, 2008: 51.

³⁶ Hdt. VII. 151; Diod. XII. 4; Plut. *Kim.* 13; Lewis, 2008: 121-127.

³⁷ Thuk. I. 99; Martin, 2016: 135-136; Azoulay, 2010: 7.

³⁸ Mansel, 2004: 309.

³⁹ Sparta ve Atina'nın liderliğinde ortaya çıkan birliklere dâhil olan kentler autonomos ve hypokoos sıfatlarıyla tanımlanmışlardır. Konu ile ilgili olarak bkz. Thuk. I. 67, I. 140, IV. 108, VI. 22, VI. 84, VII. 57, VIII. 2; Ksen. *Ellen.* 6.3.7,8,9; Hansen, 2000: 172.

da yükselmiştir. Örneğin MÖ 465'de Thasos'un Birlik'ten tek taraflı ayrılma kararı şiddet kullanılarak önlenmiştir⁴⁰. MÖ 440/439 tarihleri arasında ise, Samos ayaklanmışsa da Perikles'in liderliğindeki Atinalılar isyanı bastırmıştır⁴¹. Peloponnesos Savaşı arifesinde ve esnasında MÖ 432/431 ve 430/429 yılları arasında Potidaia yaşanan isyan sonrasında MÖ 428'deki Mytilene ayaklanmasına ek olarak MÖ 411'deki Eretria isyanı Attika-Delos'a dâhil olan polislerin Atina yönetiminden memnun olmadıklarını ve adı geçen oluşumun ne denli kırılğan bir yapıda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir⁴². Bahsi geçen durumlara ek olarak, Spartalı komutan Brasidas'ın 17.000 kişilik bir orduyla Makedonia kralı Perdikkas ve bazı Khalkidike polislerinin de desteği ile başlattığı sefer sonrasında Attika-Delos'a dâhil olan kentlerin kolayca taraf değiştirmesi birliğin sağlam temeller üzerine oturmadığını göstermektedir⁴³. Atina'nın Birliği idare ediş tarzından memnun olmayan polislerin Peloponnesos Savaşı esnasında Atina'nın çıkarları için canla başla mücadele etmeleri beklenemezdi. Bu noktadan hareketle, Sparta ve müttefiklerine karşı verilen mücadele esnasında Perikles önderliğindeki Atinalılar yanlış politikalar sonucunda düşmanları ile tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durumun tersi olarak Thukydides'in vermiş olduğu bilgiler analiz edildiğinde Sparta ve müttefiklerinin Atina karşısında tam bir dayanışma içinde olduğu görülmektedir⁴⁴. Daha öncede ifade edildiği üzere Perikles düşmanlarının aksine

⁴⁰ Thasos, komşu anakaradaki altın madenlerinin denetim hakkı sebebiyle Atina ile yaşadığı anlaşmazlık sebebiyle Attika-Delos'tan ayrılmak istemişse de uzun süre Atina ve müttefikleri tarafından kuşatılmış ve nihayetinde teslim olmak zorunda kalmıştır. Yapılan anlaşma uyarınca Thasos'un surları yıkılmış, donanması lağvedilmiş ve büyük miktarda haraç ve para cezası ödemek zorunda bırakılmıştır. Thuk. I. 100-101; Kagan, 1989: 47, 77-78.

⁴¹ Thuky. I. 115-117; Pluta. *Perik.* 25-26; Kagan, 1989: 170-177.

⁴² Potidaia isyanı için bkz. Thuk. I. 56-68, 139-145, II. 65; Kagan, 1989: 283. Mytilene isyanı için bkz. Thuk. III. 2-49; Kagan, 2004: 100-105. Kagan, 1996: 124-146. Eretria için bkz. Thuk. VIII. 95.

⁴³ Brasidas, MÖ 424'de Megara kentini ele geçirmiştir. Thuk. IV. 73. Sonrasında Makedonia Kralı II. Perdikkas'tan da destek almak suretiyle Amphipolis'i aynı tarihte ele geçirmiştir. Thuk. IV. 106. Boiotia'yı elde tutmak isteyen Atinalıları Delia'da yenilgiye uğratmıştır. Thuk. IV. 133. MÖ 423 yılında Kleon komutasındaki Atinalılar, Amphipolis'i ele geçirmek için girişimde bulunmuşlarsa da başarısız olmuşlar ve Kleon ile Brasidas savaş alanında hayatlarını kaybetmişlerdir. Thuk. V. 10. Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kagan, 1996: 320-324.

⁴⁴ Perikles'in Peloponnesos Birliği hakkındaki düşünceleri için bkz. Thuk. I. 141. Peloponnesos Birliğinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak bkz. Croix, 1972: 96. Peloponnesos Savaşı'na kadar geçen zaman diliminde yalnızca bir "*symakhia*" olarak görülen oluşuma dâhil olan polisler özgür ve otonomdular ki bu bağlamda Birliğe asker ya da para verme zorunlulukları yoktu. Croix, 1972: 99. Bununla beraber Peloponnesos Birliği'nin lideri kesinlikle Sparta'dır ki bu durumu kanıtlayan pek çok örnek söz konusudur. Örneğin MÖ 504 tarihinde Atina'ya karşı düzenlenen seferin kararını Sparta almıştır. Hdt. V. 91. Antik yazarlar da Sparta'nın Birliğin lideri olduğunu

savaşın kısa süreceğine inanmaktaydı⁴⁵. Oysa Peloponnesos Savaşı 27 yıl boyunca devam etmiştir ve bu uzun soluklu mücadele esnasında Perikles yönetimindeki Atina'nın müttefiklerine uyruk muamelesi yapması ve ağır vergiler talep etmesi sebebiyle Attika-Delos'a dâhil olan *polis*lerin Atina'ya gerekli desteği sağlaması mümkün değildi.

Attika-Delos Deniz Birliği'ni bir arada tutmanın askeri açıdan da pek çok olumsuz yansıması olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere Birlik üyesi *polis*lerin bazıları çeşitli sebeplerle adı geçen siyasi oluşumdan ayrılmak için zaman zaman isyan etmişlerdir. Atina hem ortaya çıkan isyanları bastırmak hem de geri kalan *polis*lerin isyana katılmasını önlemek için bir miktar kara ve deniz unsurunu garnizon kuvveti olarak buralara konuşlandırmak zorunda kalmıştır. Bu durumun yansıması olarak da kuvvetlerini etkin bir şekilde bir araya getirmekte zaman zaman zorluk yaşamıştır. Denebilir ki özellikle askeri alanda Atina'nın müttefikleri mücadele esnasından faydadan çok zarara sebebiyet vermişlerdir⁴⁶.

Perikles'in stratejisi askeri açıdan ele alındığında hatalarla dolu olduğu görülmektedir. Perikles'in askeri açıdan yaptığı hataların en mühimi, donanmaya çok fazla önem atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Atina, özellikle Pers savaşları öncesi Themistokles'in gayreti neticesinde Hellas'ın en güçlü donanmasına sahip olmuş ve donanma Pers tehdidinin püskürtülmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Takip eden süreçte deniz gücünden istifade ederek Persler'i Batı Anadolu kıyılarından uzaklaştırmaya muvaffak olan Atina, Attika-Delos Deniz Birliği'nin temin ettiği finansal kaynakları da kullanmak suretiyle donanmasını muhafaza etmek ve bu güç vasıtasıyla da uyruklarını kontrol altında tutma imkânına kavuşmuştur⁴⁷. Elde edilen başarılar sonucunda Perikles, deniz gücünü kullanarak Atina'nın her tür engel karşısında başarılı olacağı fikrine sıkı sıkıya sarılmış ve bu güç unsurunu kullanarak Sparta ve müttefiklerine diz çöktürebileceği yanılgısına kapılmıştır. Bununla beraber o dönemki gemilerin imkân ve kabiliyetlerine ek olarak denizcilik bilgisinin yeteri kadar gelişmemesi ve düşmanı uzak mesafeden tespit edecek aygıtların yokluğu yanında haberleşme

ve savaşlarda Sparta kökenli kişilerin komutanlık makamlarında olduğunu aktarmışlardır. Thuk. II. 75; Ksen. *Ellen*. III. 5. 7, IV. 2. 19, V. 7, V. 1. 33, VII. 2. 3; Larsen, 1933: 257-276.

⁴⁵ Thuk. I. 81

⁴⁶ Thukydidés savaşın başında Atina'nın sahip olduğu güç hakkında bilgi vermektedir. “*Diğer taraftan surları koruyan on altı bin askerin dışında on üç bin hoplitte bulunmaktaydı. Surları savunanlar en yaşlı ve gençlerden oluşan hoplitlerdi... On iki bin süvari ve atlı okçu, on altı bin okçu vardı. Şuan savaşabilecek durumda olan üç yüz üç kürekli gemileri vardı. Peloponnesos Savaşı'nın başında Atinalılar'ın askeri durumları bu şekildeydi*”⁴⁶. Thuk. II. 13. Görüleceği üzere savaşın başında bile Atina kuvvetlerini bölmek zorunda kalmış ve bu bağlamda da yaşlı ve gençler savunma görevini üstlenirken olgun yaştakiler ise taarruz görevini üstlenmişlerdir.

⁴⁷ Thuk. II. 13.

imkânlarının kısıtlı oluşu sebebiyle Atina donanması, Perikles'in politikalarını hayata geçirebilecek imkâna sahip değildi⁴⁸. Bu nedenlerden ötürü, antikçağ boyunca deniz gücü önemli bir öge olmaktan uzaktı; bu güç bazı durumlarda önemli bir koz olarak kullanılabilen fakat sürekliliği olmayan bir kuvvetti⁴⁹.

Yukarıda ifade edilen önermeyi haklı çıkaran en önemli done, söz konusu dönemde donanmaların temel harp platformu olan *trieres*lerin sahip olduğu imkan ve kabiliyetleridir. Bu sebeple *trieres*lerin sahip olduğu özellikler bağlamında Perikles'in savaş stratejisini gerçekleştirmeye uygun bir platform olup olmadığını değerlendirmek gerekir. Thukydides'in de ifade ettiği üzere, *trieres*ler ilk kez Korinthos'lular tarafından inşa edilmiştir⁵⁰. Söz konusu gemi her ne kadar MÖ VII. yüzyıl ortalarında inşa edilmeye başlanmışsa da üretim masraflarına ek olarak savaşlarda tam olarak denenmemiş bir platform olmasından ötürü uzun yıllar boyunca donanmalar tarafından filoların bel kemiğini oluşturacak boyutta üretilmemiş ve kullanılmamıştır. Bununla beraber, MÖ V. yüzyıl başlarında Hellenler ile Persler arasında yaşanan mücadeleler sırasında rüştünü ispat etmiştir⁵¹. Antik kaynaklara ek olarak arkeolojik buluntular vasıtasıyla söz konusu geminin sahip olduğu özellikler konusunda fazlaca bilgi bulunmaktadır. Var olan bilgiler ışığında inşa edilen Olympias üzerinde yapılan testler, geminin sahip olduğu olumlu ve olumsuz yönleri tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Bu veriler ışığında Olympias, 36.8 m uzunluğunda ve 5.45 m genişliğindedir. Su kesiminde ise ölçüleri 32.2x3.62 metredir ki buradan boyunun enine oranının 9:1 olduğu sonucu çıkmaktadır. Gemide 170 kürekçiye ek olarak 30 civarında denizci görev yapmaktaydı ki toplam personel 200 kişiyi bulmaktaydı⁵². Kürekçilere aşağıya yukarıya doğru *thalamioi*, *zygioi* ve *thranitai* isimleri verilmişti⁵³. Burada asıl önemli olan en altta yer alan kürekçilerin bulunduğu bölümde su kesimi ile lombarlar arasında 49 cm kadar bir mesafenin bulunmasıdır⁵⁴. Bu mesafe beraberinde önemli problemler getirmektedir. Zira kış aylarında şiddetli fırtınaların yaşandığı Akdeniz ve Ege'de

⁴⁸ Figuera, 1985: 64.

⁴⁹ Meiggs, 1982: 117.

⁵⁰ *Trieres*lerin ilk olarak Korinthoslular tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Bkz. Thuk. I. 13; Diod. XIV. 42. 3. Samos tiranı Polykrates *trieres*leri ilk kullanan kişidir. Bkz. Hdt. III. 44. Vitruvius ise, geminin boyutları konusunda bilgi vermektedir. Bkz. Vitr. I. 2.4. Thukydides ve Ksenophon söz konusu gemilerde 200 kişinin görev yaptığını aktarmıştır. Bkz. Thuk. VIII. 29. Plutharkhos, Salamis muharebesi esnasında geminin üst güvertesinde 14 hoplit ve 4 okçunun bulunduğunu belirtirken, Herodotos ise Lade muharebesinde 40 hoplit bulunduğunu aktarmıştır. Bkz. Plut. *Themis*. 14; Hdt. VI. 15, VII. 184.

⁵¹ Casson, 2002: 62.

⁵² Casson, 2002: 67.

⁵³ Morrison-Coates-Rankov, 2000: 236-248

⁵⁴ Morrison-Coates-Rankov, 2000: 245-246.

dalga yüksekliği hesaba katıldığında yarım metrelik dalgalarda bile bu gemilerin etkin olarak görev yapması imkânsız hale gelmektedir. Peloponnesos Savaşında yaşanan hadiselerin de gösterdiği üzere fırtınalar sonucunda pek çok gemi kaybedilmiştir. Bu durum Perikles'in stratejisini olumsuz yönde etkilemektedir; zira *trieres*lerin yılın tamamında görev yapamaması ya da deniz seferleri için uygun olan yaz aylarında bile düzensiz ve öngörülmez bir şekilde ortaya çıkan kötü hava koşullarından etkilenerek olması Peloponnesos kıyılarına karşı uygulanmak istenen ablukanın beklenen sonucu vermesini uzak bir olasılık haline getirmektedir. *Trieres*lerin bir diğer olumsuz yönü ise oldukça dar bir alanda fazla sayıda insanın görev yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum pek çok problemi de beraberinde getirmektedir. İlk olarak dönemin Hellen dünyasında beslenme rejimi oldukça basitse de *trieres*lerin dar olan gövdesinde ancak beş günlük erzak depolanabilmekteydi ve yemek pişirmek için gerekli bir alan bulunmamaktaydı. Belirtilen handikabı bertaraf etmek için komutanlar her gece gemilerini karaya çekebilecekleri ve denizcilerin yemeklerini pişirip istirahat edebilecekleri yerler bulmak zorundaydılar⁵⁵. Atina donanması kendi kontrolü altındaki sulara çok fazla tehlikeyle karşılaşmadan ikmalini gerçekleştirebilmekteydi. Fakat düşman sulara ya da kendisi ile eşit imkân ve olanaklara sahip hasım kuvvetler ile karşılaştığında problemlerin yaşanması kaçınılmazdı. Örneğin MÖ 411 tarihinde Eretria'da yaşanan olay bu durumu göstermektedir. Belirtilen tarihte Atina'nın zayıf durumundan yararlanmak isteyen Eretrialılar, Spartalılar'ın da desteği ile yiyecek satın alma için Atinalı denizcilerin gemilerden uzaklaşmasını fırsat bilmişler ve aşırı bir dirençle karşılaşmaksızın 36 gemi ve yaklaşık 7000 denizciyi enterne etmişlerdir⁵⁶. Peloponnesos Savaşı'nın galibini belirleyecek olan Aigospotamoi muharebesinin sonucunu da lojistik zorluklar belirlemiştir⁵⁷. İfade edilen iki örnekte de görüleceği üzere *trieres*in yapısal kusurlarından ortaya çıkan zorluklar sebebiyle Peloponnesos kıyılarının kesintisiz olarak ablukaya alınması imkânsızdı. Bazı durumlarda olduğu gibi limanlar, deniz gücü kullanılarak kuşatılabildi; fakat bunun da sürdürülebilirliği yoktu⁵⁸. Genellikle gözden kaçan bir başka olumsuz netice ise, Peloponnesos Savaşı'nın ilk yıllarında yaşanmıştır. *Trieres*lerin sunduğu kısıtlı yaşam alanı içerisinde denizciler sağlıksız koşullar içerisinde bir arada yaşamaktaydılar. Bu durumda özellikle salgın hastalıklar hızlı bir şekilde yayılmaktaydı. Sonuçta Atina'da yaşanan salgının da daha ziyade denizciler arasında yayılması ve sonrasında ortaya çıkan salgın kaynaklı tahribatta bir

⁵⁵ Casson, 2002: 73-75.

⁵⁶ Thuk. VIII. 95.

⁵⁷ Ksen. *Ellen.* II. 1. 21-32; Diod. XIII. 106. 1.

⁵⁸ Archer-Ferris-Herwing, 2008: 91.

ölçüde Perikles'in deniz temelli savaş stratejisinden kaynaklanmaktaydı⁵⁹. Tüm bunlara ek olarak dönemin denizcilik bilgisi, tanıma ve teşhis olanakları ile haberleşme olanaklarının kısıtlı oluşu dikkate alındığında Atina donanmasının Perikles tarafından üstüne yüklenen görevi yerine getiremeyeceği aşikârdır.

Perikles'in donanma temelli stratejisinin bir diğer dezavantajı ise, *trieres* temelli donanmalarda çok fazla denizcinin görev yapmasından kaynaklanmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere, adı geçen gemilerde 200 civarında denizci bulunmaktaydı. Peloponnesos Savaşı öncesinde Atina donanmasında 300 civarında faal ve 100 dolayında ihtiyat gemisi olduğu dikkate alındığında belirtilen kuvvetin etkin olarak kullanılması için 80.000 denizciye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Peloponnesos Savaşı incelendiğinde Atina donanmasının genellikle 30 ile 40 gemiden oluşan görev kuvvetleri ile faaliyetlerini icara ettiği düşünüldüğünde 6000 ila 8000 arası personelin görev yaptığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Dönemin demografik yapısı göz önünde bulundurulduğunda ortalama bir *polis*in sahip olduğu insan gücü tek bir seferde harekete geçirildiği görülmektedir. Bu denli büyük bir gücün çatışma ya da çatışma dışı sebeplerle kaybedilmesinin tesiri oldukça ağır olacaktır. Zira tek bir geminin yitirilmesinde bile 200 kişinin kaybı söz konusu olacaktır. MÖ 413 yılında Sicilya Seferi'nin⁶⁰ başarısızlıkla neticelenmesi üzerine yaşana can kayıpları ve MÖ 406 tarihinde vuku bulan Arginusai muharebesi sonrasında meydana gelen fırtınada donanmanın bir kısmının kaybedilmesi üzerine donanmayı idare eden 6 amiralin idam edilmesi bu duruma örnektir⁶¹.

Perikles tarafından uygulanması tavsiye edilen ve bir süre Atina tarafından yürürlükte tutulan stratejinin temel hatası, donanma temelli olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Anglosakson kökenli araştırmacılar, tarihin en önemli deniz güçlerinden biri olan İngiltere'nin elde ettiği başarıları analiz ederken deniz gücünün önemine atıfta bulunmuşlardır. Benzer şekilde Alfred Thayer Mahan'ın görüşlerini benimseyen araştırmacılar denizci ulusların kara güçlerine daimi bir üstünlük kuracakları ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber İngiltere'nin elde ettiği başarı incelendiğinde İspanya, Fransa ve Almanya'ya karşı yürütülen savaşlarda daima adı geçen ülkelere komşu bir kara gücüyle

⁵⁹ Thukydides, salgın hakkında bilgi verirken hastalığın ilk olarak Piraeus'ta ortaya çıktığını ifade etmektedir ki Atina'nın ana limanı olan Pire denizciliğin merkezidir. Konu ile ilgili olarak bkz. Thuk. II. 48. Ayrıca Thukydides, Perikles'in savunma politikası sebebiyle kentte salgının etkilerinin arttığını ileri sürmüştür. Thuk. II. 52.

⁶⁰ Thuk. VII. 85-86, VIII. 1; Andrewes, 2008: 460-463.

⁶¹ Diod. XIII. 101. Arginusai muharebesi için bkz. Ksen. *Ellen.* I. 6. 28-38. Muharebe sonrası amirallerin yargılanması için bkz. Ksen. *Ellen.* I. 7. 1-35; Aristot. *Ath. Pol.* 34; Kagan, 1969: 461-468.

müttefiklik ilişkisi kurduğu görülmektedir⁶². Bununla beraber Atina, Sparta önderliğindeki Peloponnesos Birliği ile yürüttüğü mücadele sırasında bölgede kendine müttefik bir *polis* ile anlaşma yoluna gitmemiştir. Her ne kadar Argos ile bir anlaşma yapılmışsa da bu ilişki uzun soluklu olmamıştır⁶³. Dolayısıyla Atina donanması Peloponnesos kıyılarını ablukaya almak ya da zaman zaman taciz etmek için elzem olan stratejik üslerden yoksun olduğu için Perikles'in belirlediği hedefleri gerçekleştirecek olanaklardan yoksundu.

Nihayetinde savaş “*düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi*” olarak özetlenebilir⁶⁴. Bu durumda Peloponnesos Birliği'nin başat gücü olan Sparta'nın bir kara gücü olduğu düşünüldüğünde deniz gücünün kullanılarak Sparta'nın azmini kırıp Atina'nın isteklerini kabul etmesini beklemek beyhude bir çaba olacaktır. Zira sıkça kullanılan önemli bir deyişte de olduğu üzere, zafer piyadenin süngüsünün ucundadır yani düşman ancak kara gücü kullanılarak yenilgiye uğratılabilir. Oysa Perikles, karada muharebelerinden kaçınılmasını salık vermiştir ki Perikles'in en önemli stratejik hatalarından biri de bu olmuştur. Perikles'i takiben iktidara gelen ve taarruz stratejisini benimseyen kişilerin hem Thukydides hem de modern araştırmacılar tarafından eleştirilmesi gerçekte Perikles hayranlığından kaynaklanmaktadır.

Thukydides'in aktarımına göre Perikles, Atina'nın sahip olduğu güçlü tahkimat sistemi vasıtasıyla kentin tıpkı bir ada gibi kara taarruzlarına karşı izole olduğunu ileri sürmüş ve ticaret filosu aracılığıyla tüm ihtiyaç maddelerini kolayca temin edilebileceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda Perikles, Atina açısından hayati öneme sahip olan Pontos Eukseinos çevresinde üretilen tahılın donanmanın himayesinde Bosporos ve Hellespontos üzerinden her hangi bir tehditle karşılaşmadan rahatlıkla Atina'ya ulaşabileceğini tasarlamıştır. Fakat Brasidas'ın gerçekleştirdiği Khalkidike seferi Perikles'in savaş planının ne denli kırılğan olduğunu göstermektedir. Zira Brasidas, düzenlediği sefer neticesinde Atina açısından hayati öneme sahip olan Amphipolis'i ele geçirmesine ek olarak Khalkidike'de Atina'nın çıkarları doğrultusunda oluşturduğu politik yapıya zarar vermiş ve Pangaion madenleri için de tehdit oluşturmuştur. Belirtilen faaliyetlerin en önemli sonucu ise Hellespontos'un karadan da tehdit edilebileceğinin ortaya çıkmasıdır. Brasidas ayrıca Atina'nın ticari faaliyetlerini tam olarak kısıtlamak gayesi ile Strymon ağzında bir donanma inşa etmek için harekete geçmiştir ki burası gemi inşası için zengin kaynaklara sahipti⁶⁵. Brasidas oluşturmayı tasarladığı donanma gücü yanında kara kuvvetini ortak bir şekilde kullanıp

⁶² Kennedy, 1990: 193-214.

⁶³ Thuk. V. 46-47; Romilly, 2019: 42; Benson, 2019: 95.

⁶⁴ Von Clausewitz, 1999: 20.

⁶⁵ Thuk. IV. 108; Lewis, 2008: 464-470.

Hellespontos'u ele geçirmeyi arzulamaktaydı. Bu durumda Kleon'un Brasidas'ın faaliyetlerini engellemek için giriştiği mücadele her ne kadar Thukydides tarafından şahsi çıkarları için yapılmış gibi görünse de gerçekte ortaya çıkan tehdidi bertaraf etmek gayesi ile düzenlendiği açıkça görülmektedir⁶⁶.

3. Ekonomik Açıdan Perikles'in Stratejisi

Peloponnesos Savaşı arifesinde Atina'nın rakipleri ile kıyaslandığında iktisadi açıdan oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Perikles de Atina ahalisine savaşta uygulanması gereken temel prensipleri açıklarken bu durumu biraz da kibirli bir şekilde ifade etmiştir. Perikles'e göre, Sparta tarım temelli bir ekonomiye sahip olmasından ötürü uzun soluklu bir mücadeleyi devam ettirecek kaynaklardan yoksundur. Bu duruma ek olarak, Spartalılar'ın ticaret yapmasının yasak olduğunu belirten Perikles, topladıkları verginin savaş harcamalarına yetmeyeceğini ileri sürmüştür. Her ne kadar Perikles, Delphoi ve Olympia'daki kaynakların Sparta ve müttefikleri tarafından kullanılabileceğini belirtse de bunun Atina gibi güçlü bir devlet ile girilecek mücadelede yeterli olmayacağını savunmuştur⁶⁷. Bu duruma tezat olarak Atina'nın sahip olduğu kaynaklar vasıtasıyla mücadeleden galip olarak ayrılacağını iddia etmiştir⁶⁸. Gerçekten de savaşın başında Atina mali açıdan rakipleri ile kıyaslandığında oldukça üstün bir konumdaydı. Attika-Delos'dan sağlanan yıllık 600 *talanton* tutarındaki vergi önemli bir gelir kaynağıydı. Bahsi geçen düzenli gelirlere ek olarak çeşitli kaynaklardan temin edilen kazanç vasıtasıyla Atina hazinesinde 6000 *talanton* birikmişti. Bu meblağının 5000 *talantonu* savaş masrafları için ayrılırken geri kalan kısmı ihtiyat akçesi olarak muhafaza altına alınmıştı⁶⁹. Peloponnesos Birliği'nin lideri konumundaki Sparta ise, Perikles'in de ifade ettiği üzere gerçekte bir tarım ülkesiydi ve Korinthos bir kenara bırakılacak olursa Peloponnesos Birliği'ne dâhil *polislerin* neredeyse tamamında iptidai bir ekonomi egemendi. Özellikle II. Messenia savaşı sonrasında Sparta'da kişisel servet ve ticaret hayatı büyük oranda yasaklanmıştı. Ekonominin vazgeçilmez bir ögesi olan sikke de o dönemde Sparta'da kullanılmamaktaydı⁷⁰. Görüleceği üzere savaşın tarafları arasında başlangıçta ekonomik açıdan büyük bir dengesizlik söz konusuysa da bu durum Perikles'in uygulamayı tasarladığı stratejinin ekonomik açıdan başarılı bir plan olduğunu göstermemektedir. Ekonomik açıdan ele

⁶⁶ Thuk. II. 65; Knight, 1970: 154.

⁶⁷ Thuk. I. 141, 143; Michell, 1965: 298-314, 335; Lazenby, 2004: 4.

⁶⁸ Thuk. I. 143.

⁶⁹ 600 *talanton* tutarındaki gelir için bkz. Thuky. II. 13, 24; Kagan, 1969: 37.

⁷⁰ Plut. *Lyk.* 8-12; Bubbkley, 1996: 78-79.

alındığında stratejiden kaynaklanan hatalar dolayısıyla uzun soluklu mücadele sırasında ekonomik açıdan Atina'nın giderek zayıfladığı buna karşın, Sparta'nın güçlendiği görülmektedir.

Perikles'in stratejisinin bel kemiğini oluşturan tezlerden birine göre, Peloponnesos Yarımadası deniz ablukasına alınacak ve bu suretle rakipler ekonomik açıdan zayıflatılacaktı. Daha önce de ifade edildiği üzere, dönemin teknik imkânsızlıkları bu görevi askeri açıdan imkânsız hale getirmektedir. Hâlihazırda bu görev başarılmış olsa bile harcanan çabanın bir karşılığının olması imkânsız olacaktır. Zira belirtildiği gibi temelde bir tarım ülkesi olan Sparta'da ilkel bir ekonomik yaşam vardı. *Heilot*ların artı üretimi ile hayatlarını devam ettiren ve lüks tüketim mallarının olmadığı bir toplumun ekonomik ambargo ile çökertilmesi imkânsızdır⁷¹. Sparta ve müttefiklerinin mali açıdan kötü durumda olduklarını bildiği halde Perikles'in abluka stratejisini benimseyip buna kaynak ayırması beyhude bir çaba olmakla kalmayıp aynı zamanda Atina'nın kaynaklarının boşa harcanmasından başka bir şey değildir⁷².

Attika-Delos'un lideri olan Atina birlik hazinesinden elde ettiği kazançla ek olarak çeşitli kaynaklardan sağladığı gelir vasıtasıyla dolu bir hazine ile savaşa girmişti. Bununla beraber 27 yıl boyunca devam eden mücadele esnasında daha önce de ifade edildiği üzere Perikles, Persler'in savaşa müdahil olabileceğini tahmin edememiştir. Bu durumun özellikle mali açıdan olumsuz neticeleri olmuştur. Zira devasa Pers İmparatorluğu'nun sahip olduğu iktisadi kaynaklar ile Atina'nın mali imkânları kıyas dahi kabul etmez⁷³. Dolayısıyla MÖ 412 yılından itibaren Persler'in olaylara müdahil olması ile birlikte Sparta ve müttefikleri ekonomik açıdan Atina'yı geride bırakmışlardır. Bu durumun en önemli göstergesi ise, Perikles'in iddiasının aksine üretim ve işletim masraflarına karşın Atina'yı yenilgiye uğratabilecek seviyede bir donanma inşa etmiş olmalarıdır⁷⁴.

Perikles'in Peloponnesos Birliği karşısında donanma temelli bir strateji benimsemesinin ekonomik açıdan olumsuz tesirleri olduğu görülmektedir. Zira Peloponnesos Savaşı esnasında Atina donanmasının vurucu gücünü oluşturan *trieres*lerin üretim maliyeti oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber bir *trieres*in inşası için gerekli olan birim maliyeti kesin olarak saptanamamıştır. Modern araştırmacılar özellikle Aristoteles'in aktardığı bilgiler göre bir maliyet çıkarmışlardır. Aristoteles, Maronea'daki madenlerden

⁷¹ *Heilot*'ların kökeni ile ilgili olarak bkz. Strab. VI. 3, VIII. 5; Plut. *Lyk.* 2, 28; Paus. III. 2; Hdt., VII. 29, IX. 28; Thuk. IV. 8.

⁷² Thuk. I. 141.

⁷³ Hdt. III. 89-97.

⁷⁴ Thuk. I. 141-143.

Atina'nın 100 *talanton* gelir elde ettiğini ve bu geliri kullanarak Themistokles'in 100 *trieres* inşa ettirdiğini aktarmaktadır ki söz konusu bilgidен hareketle her bir geminin bir *talantona* inşa edildiği iddia edilmiştir⁷⁵. Ortaya çıkartılan epigrafik buluntular da Aristoteles'in görüşünü desteklemektedir⁷⁶. Böckh'ün görüşlerini temel alan modern araştırmacılara göre, *trieres*in üretim maliyeti 1 *talantondur*⁷⁷. Görüleceği üzere *trieres* oldukça pahalı bir savaş aracıdır. Her ne kadar savaşın başında Atina'nın faal 300 *trieres* olduğu ileri sürülse de savaş veya çatışma dışı sebeplerle kaybedilen gemilerin yerini doldurmak için mücadele boyunca yeni gemiler yapılmaya devam etmiştir⁷⁸. Bu durumun yansıması olarak da hazineye ağır bir yük binmiştir. Yeni gemilerin inşasına ek olarak var olan gemilerin etkin bir şekilde harekâtlarını icra edebilmesi için bakım ve idame masrafları da oldukça yüksektir. Sefer dönüşü gemilerin yeni harekâtlara hazır hale getirilmesi için ayrıntılı olarak onarılmaları gerekmektedir. Atina, donanmasını faal halde tutabilmek için kaynaklarının büyük kısmını personel giderlerine ayırmak zorunda kalmıştır. Düşünülenin aksine antik dönemde savaş gemilerinde olağanüstü haller haricinde köleler ile donatılmamaktaydılar. MÖ 406 tarihinde Atina insan kaynaklarının azalmasından ötürü köleleri özgürlüklerinin verileceği teminatında bulunarak kullanmışlarsa da bu durum oldukça istisnaidir⁷⁹. Savaş gemilerinde görev yapan mürettebat, hizmetlerine karşılık olarak belirli bir ücret almaktaydı. Thukydides'in aktarımına göre, Atinalılar denizcilere günlük en az 3 *obolos* ödemekteydiler⁸⁰. Bu ücrete ek olarak ayrıca yiyecek harçlığı da devlet tarafından karşılanmaktaydı. Dolayısıyla yeni gemilerin inşası, var olanların onarımı ve mürettebatın iâşesi için hazine yüklü miktarda ödeme yapmak zorundaydı. Sadece personel giderleri dikkate alındığında bile muazzam miktarda yıllık ödemenin yapıldığı görülmektedir. Kabaca bir hesapla Peloponnesos Savaşı öncesinde Atina donanmasında 300 dolayında aktif gemi olduğu bilinmektedir. Her gemide 200 personelin görev yaptığı düşünülduğünde 60.000 denizcinin donanmada bulunduğu görülmektedir. Her bir denizciye 3 *obolos* öndendiği takdirde günlük 180.000 *obolos*luk bir meblağ karşımıza çıkmaktadır ki sefer mevsimini 3 ay ile sınırlasak bile yalnızca personel giderlerinin 16.200.000 *obolos* yani 54 *talanton* harcandığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar ise 200 *trieres*den oluşan bir donanmanın 6 aylık masrafının 1200 *talanton* olduğunu ileri

⁷⁵ Aristot. *Ath. Pol.* 22. 7.

⁷⁶ Yazıtlarda bir trierarkhos'un limana döndüğünde gemisinde ortaya çıkan hasara karşılık 5000 drahmi cezaya çarptırıldığı aktarılmaktadır. IG II² 1969. 415; IG II² 1923. 6-13.

⁷⁷ Böckh, 1886: 154-155.

⁷⁸ Thuk. II. 13; Kagan, 1969: 26; Lazenby, 2004: 36

⁷⁹ Thuk. II. 103, VIII. 15, VIII. 84; Morrison-Coates-Rankov, 2000: 118; O'Halloran, 2018: 251.

⁸⁰ Thuk. VIII. 45; Morrison-Coates-Rankov, 2000: 119.

sürmüşlerdir⁸¹. Attika-Delos'a dâhil *polis*ler vergilerini düzenli olarak ödemeleri durumunda bu miktarda bir harcama katlanılabilir düzeydedir; fakat mücadelenin ilerleyen safhalarında Birlik üyesi *polis*ler Atina'nın zayıflamasından yararlanarak ya Birlik'den ayrılmışlar ya da vergi vermemeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak Atina, hazine de biriken ihtiyat akçesini bile harcanmak zorunda kalmıştır⁸².

4. Toplumsal Açıdan Perikles'in Stratejisi

Perikles tarafından dikte ettirilen stratejinin Atina'nın o dönemki toplumsal yapısı dikkate alındığında bazı sorunlar ile karşı karşıya kaldığı ve kamusal hayatta değişimlerin yaşanmasına sebep olduğu görülmektedir. Uygulamadan kaynaklanan sorunların temelinde dönemin *polis* algısı yatmaktadır. Bilindiği üzere MÖ VIII. yüzyıldan itibaren *polis*in fiziksel yapısı belirmeye başlamıştır⁸³. MÖ VII. yüzyıla kadar *polis* kavramı kent merkezini tanımlamak gayesi ile kullanılırken, ifade edilen tarihten başlayarak *polis*lerde ortaya çıkan yasal reform hareketleri neticesinde *demos* yönetimde söz sahibi olurken, aynı zamanda yurttaşlık kavramı da oluşmaya başlamıştır⁸⁴. Nihayetinde MÖ V. yüzyılda *polis*, yurttaşları ile organize olmuş politik bir varlık olarak doruk noktasına ulaşmıştır. İfade edilen tarihten önce bile herhangi bir *polise* dâhil olan yurttaşların ortak mülkleri olarak algıladıkları *polis*i hep birlikte savunmaları en önemli erdemlerden biri kabul edilmiştir⁸⁵. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde Perikles'in stratejisindeki bir diğer elverişsiz durumda ortaya çıkmaktadır. Zira Perikles, kara muharebelerinden mümkün olduğu kadar kaçınmayı ve gerekli hallerde tüm Attika'yı boşaltarak Atina surlarının gerisine çekilmeyi önermiştir. Bununla beraber Peloponnesos Savaşı'nın daha ilk yılında bu stratejinin uygulamadan kaynaklanan sorunları kendini göstermiştir. Thukydides, kent merkezi dışında yaşayan pek çok Atinalının, Sparta ordusunun her yıl düzenli olarak gerçekleştirdiği Attika istilası esnasında evleri ve tarlalarını arkalarında bırakıp kent surlarının gerisine çekilme fikrine sıcak bakmadıklarını aktarmıştır⁸⁶. Spartalılar Arkhidamos'un idaresinde MÖ 431 yılında ilk olarak Attika'yı istila etmişlerdir. Spartalıların, Attika topraklarını yağmalamaları üzerine kentte yaşayanlar ki özellikle Akharnes erkekleri gelişmeler karşısında

⁸¹ Stein, 2017: 90.

⁸² Atina hazinesinde biriktirilen ihtiyaç akçesi için bkz. Thuk. II. 24; Taylor, 2010: 262.

⁸³ Hansen, 2006: 44.

⁸⁴ Starr, 1991: 330.

⁸⁵ Küçükler, 2016: 18-49.

⁸⁶ Thuk. II. 16; Martin, 2016: 258.

öfkeye kapılmışlardı. Fakat Perikles, demokratik teamüllere aykırı olarak siyasi manevralarla meclisin yeni bir stratejiyi onaylamasını engellemeyi başarmıştır⁸⁷. Muhtemelen istila hareketi birkaç ay boyunca devam etmiş olsaydı Perikles'in stratejisi daha başında ilga edilmiş olacaktı⁸⁸.

Perikles'in savunma temelli stratejisinin toplumsal açıdan en olumsuz yansıması Peloponnesos Savaşı'nın ilk yıllarında Atina'da ortaya çıkan salgındır. Thukydides'in vermiş olduğu bilgiler ışığında Etiyopya kökenli olduğu anlaşılan hastalık Mısır, Libya ve Pers toprakları üzerinden Ege dünyasına ulaşmış ve kısa süre sonra Atina'da ilk vakalar ortaya çıkmıştır⁸⁹. Thukydides, aynı zamanda kendisi de hastalığı bizzat yaşamış olmasından ötürü salgına sebep olan patojen konusunda ayrıntılı bilgiler vermiştir⁹⁰. Ortaya çıkartılan son bilgiler ışığında salgının tifo kaynaklı olabileceği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır⁹¹. Thukydides, salgın sebebiyle toplumun siyasi, ekonomik, kültürel ve dini açılardan etkilendiğini ifade etmiştir⁹².

Thukydides'in de belirttiği üzere savaşın ilk yılında ortaya çıkan salgın Atina'yı siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve dini açılardan olumsuz yönde etkilemiştir ki hastalığın Atina'da hızlı bir şekilde yayılmasına ek olarak can kaybı sayısının yüksek olmasının temel nedenlerinden biri Perikles'in uyguladığı stratejiden kaynaklanmıştır. Zira onun savaş planının bir parçası olarak Attika'da yaşayanlar Atina surlarının gerisine çekilmek zorunda kalmışlar ve bu durumun yansıması olarak da asgari hijyen koşullarının bile sağlanamadığı kalabalık bir kent içerisinde salgın hızla yayılmıştır. Nihayetinde salgın Atinalılara nüfuslarını sarsarak siyasi ve askeri, kendilerine olan güvenlerini yerle bir ederek toplumsal ve dini normları aşındırarak psikolojik zararlar vermiştir⁹³. Her ne kadar salgınlar

⁸⁷ Thuk. II. 21-22.

⁸⁸ MÖ 431 yılında gerçekleşen istila hareketi muhtemelen bir aydan daha az devam etmiştir. Zira Thukydides, MÖ 430 yılındaki istila konusunda bilgi verirken şu ifadeleri kullanmıştır: “*Bu istilada Peloponnesoslular önceliklerden daha fazla Attika'da kaldılar ve tüm ülkeyi tahrip ettiler, gerçekte onlar neredeyse 40 gün Attika'da kaldılar*”. Thuk. II. 57.

⁸⁹ Thuk. II. 48. Lemnos'taki salgın için ayrıca bkz. Boyask, 2007: 157.

⁹⁰ Thuk. II. 49.

⁹¹ Soupios, 2004: 47-48. Tifüs için bkz. Adler - Mara, 2016: 19-25. Kızamık için bkz. Littman, 1969: 262-263. Ebola ile ilgili olarak bkz. Dixon, 1996: 430. Atina'da yaşanan salgının tifo olduğuna dair en önemli kanıt 1992-1997 yılları arasında Atina metrosunun inşası sırasında gün yüzüne çıkan toplu mezarlar vasıtasıyla ortaya çıkartılmıştır. Toplu mezarlardaki iskeletler üzerinde yapılan çalışmalarda kalıntıların Peloponnesos Savaşı dönemine ait olduğu belirlenmiştir. Söz konusu buluntulara ait kemik ve dişlerin üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmalar neticesinde hemen hepsinde tifoya ait izler tespit edilmiştir. Stampolidis-Parlama, 2001: 272-273.

⁹² Thuk. II. 52-53.

⁹³ Martin, 2016: 260.

öngörülmez olsalar da Perikles gibi antik yazarlar ve modern araştırmacılar tarafından göklere çıkartılan bir liderin geçmişte yaşanan hadiseler bağlamında ortaya çıkması muhtemel bu tarz tehlikeler karşısından önceden tedbirler alması beklenirdi.

SONUÇ

Tarih boyunca siyasi yapılar arasında meydana gelen mücadeleler analiz edildiğinde galip gelen tarafların savaş öncesinde özenle hazırlanmış bir stratejiye sahip oldukları görülmektedir. Daha önce de izah edildiği üzere strateji, bir devletin sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal güç unsurlarını rakip tarafın zaaflarını da dikkate almak koşulluyla etkin bir şekilde kullanma sanatıdır. Bununla birlikte strateji değişmez değildir ve şartlara bağlı olarak siyasi veya askeri irade tarafından sıklıkla revize edilmesi de gerekebilir. Bu şekilde ayakları yere sağlam basan stratejiler tatbik edildiğinde beraberinde başarıyı da getirmiştir.

Perikles tarafından Atina'ya dikte ettirilen strateji, her ne kadar Thukydides ve modern araştırmacıların çoğu tarafından göklere çıkarılmışsa da siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açılardan analiz edildiğinde başarılı bir plan olmadığı görülmektedir. Thukydides'in de ifade ettiği üzere savaşın kısa sürede Atina'nın galibiyeti ile sonuçlanacağını iddia eden Perikles, stratejisini de bu doğrultuda oluşturmuştur. Bununla birlikte mücadele 27 yıl boyunca devam etmiş, Perikles'in hiç hesaba katmadığı bir olay vuku bulmuş ve Persler Hellas'ta yaşanan gelişmelere müdahale ederek savaşın sonucuna etki etmişlerdir. Askeri açıdan ele alındığında da Perikles'in planının hatalarla dolu olduğu görülmektedir. Zira Perikles, saldırı yerine savunma stratejisini benimsemiştir ki hiçbir savaş kalkanla kazanılmaz, zafer her daim kılıç zoruyla elde edilebilir. Ayrıca Perikles, geleneksel Atina militarizmine bağlı kalarak donanma temelli bir planın uygulanmasını salık vermiştir. Bununla beraber o dönem ki teknik imkânlar donanmanın kendinden beklenen görevleri yerine getirmesini imkânsız hale getirmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Atina imparatorluğunu savunmak için askeri kaynaklarını dağıtmak zorunda kalmıştır ki bunun sonucunda tüm gücünü düşmanın üzerine odaklayamamıştır. Savaşın uzun yıllar devam etmesi Atina ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Atina'nın karşısında yer alan Sparta ve müttefikleri Atina'nın zayıf karnı olan müttefikleri ve deniz ulaşım hatlarını taciz edip belli oranda başarı sağlarken, Atina ise Perikles'in iddia ettiği gibi ekonomik açıdan Peloponnesos'ta etkili bir abluka oluşturamamıştır. Nihayetinde Pers altınının sağladığı maddi avantaj vasıtası ile Sparta, Perikles'in iddialarının aksine güçlü bir donanma meydana getirmek suretiyle mücadeleden

galip olarak ayrılmıştır. Nihayetinde Perikles'in savunma taktiğinin bir yansıması olarak ortaya çıkan salgın da Atina'nın güç kaybetmesine sebep olmuştur.

Perikles, Atina'nın sahip olduğu imkân ve olanakları doğru bir şekilde tespit edip hasımlarının zayıf yönlerini gerçekçi bir şekilde analiz etmiş olsaydı Atina'nın başarılı olması mümkündü. Peloponnesos Birliği'nin lideri konumunda yer alan Sparta'nın zayıf karnını *heilotlar* ve azılı düşmanı Argos oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Atina, Argos ile ittifak kurup Peloponnesos'da güçlü bir köprübaşı tesis etmesi sonrasında donanmasını kullanarak *heilotları* isyana teşvik edip onlara gerekli desteği sağlaması durumunda Sparta'nın yenilgiye uğraması mümkün hale gelebilirdi.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Antik Kaynaklar

- Aristot. Ath. Pol. (=Aristoteles, *Athenaion Politeia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Athenian Constitution*, English translation by H. Rackham, Loeb Classical Library, London and New York 1935.
- Cic. Off. (=Cicero, *De Officiis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Duties*, English translation by M. T. Griffin and E. M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Diod. (=Diodoros Sicilus, *Bibliotheke Historike*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*, English translation by C. H. Oldfather, Loeb Classical Library, London and New York 1953.
- Hdt. (=Herodotos, *Historiae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Herodot Tarihi*, çev. A. Erhat ve M. Ökmen, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991.
- Ksen. Ellen. (=Ksenophon, *Ellenika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ksenophon, Ellenika*, çev. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Paus. (=Pausanias, *Hellados Periegesos*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*, English translation by W. H. S. Jones, Loeb Classical Library, London and New York 1954
- Pl. Pol. (=Platon, *Politeia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

- Plut. Arist. (=Plutarkhos, *Aristides*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives* English translation by B. Perrin, Loeb Classical Library, London and New York 1914.
- Plut. Perik. (=Plutarkhos, *Perikles*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives* English translation by B. Perrin, Loeb Classical Library, London and New York 1948.
- Plut. Kim. (=Plutarkhos, *Kimon*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives* English translation by B. Perrin, Loeb Classical Library, London and New York 1914.
- Plut. Lyk. (=Plutarkhos, *Lykurgos*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives* English translation by B. Perrin, Loeb Classical Library, London and New York 1914.
- Plut. Themis. (=Plutarkhos, *Themistokles*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives* English translation by B. Perrin, Loeb Classical Library, London and New York 1914.
- Strab. (=Strabon, *Geographika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabon* English translation by H.L. Jones, Loeb Classical Library, London & New York 1949.
- Sun Tzu. (*Savaş Sanatı*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul 2008.
- Thuk. (=Thukydides, *Historiai*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of the Peloponnesian War*, English edition by C. F. Smith, Loeb Classical Library, London and New York 1930.
- Vitr. (=Vitruvius, *De Architectura*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Mimarlık Üzerine On Kitap*, çev. S. Güven, Yem Yayın, İstanbul 1998.

Modern Kaynaklar

- Adler, R. & Mara, E. (2016). *Typhoid Fever: A History*. McFarland and Company.
- Andrewes, A. (2008). The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition. D. M. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt V). 433-463. Cambridge University Press.

- Andrewes, A. (2008). The Spartan Resurgence. D. M. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt V). 464-513. Cambridge University Press.
- Archer, C. I. & Ferris, J. R. & Herwing, H. H. (2008). *Dünya Savaş Tarihi*. (Cem Demirkan, Çev.), Akyüz Yayın Grubu
- Azoulay, V. (2010). *Pericles of Athens*. Princeton University Press.
- Benson, E. F. (2019). *The Life of Alcibiades: The Idol of Athens*. JHPU Press.
- Bettalli, M. (2017). Peloponnesos Savaşı. U. Eco (Ed.) *Antik Yunan*. 129-136. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Boyask, R. M. (2007). *Plague and the Athenian Imagination*. Cambridge University Press.
- Böckh, A. (1886). *Die Staatshaushaltung der Athener*. G. Reimer.
- Briant, P. (2006). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Eisenbrauns.
- Bubkley, T. (1996). *Aspects of Greek History 750-323 BC: A Source-based Approach*. Routledge.
- Bury, J. B. (1956). *A History of Greece*. Macmillan.
- Casson, L. (2002). *Antikçağda Denizcilik ve Gemiler*. (Gürkan Erkin, Çev.), Homer Kitapevi.
- Cawkwell, G. (2006). *Thucydides and the Peloponnesian War*. Routledge.
- Croix, G. E. M. De Ste. (1972). *The Origin of the Peloponnesian War*. Cornell University Press.
- Dixon, B. (1996). Ebola in Greece? *British Medical Journal*, 313 (7054), 313.
- Figuera, T. J. (1985). Herodotus on the Early History of Aegina. *American Journal of Philology*, 106, 49-74.
- Fol, A. & Hammond, N. G. L. (2008). Persia in Europe, apart from Greece. D. M. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt IV). 234-253. Cambridge University Press.
- Foster, E. (2010). *Thucydides, Pericles, and the Periclean Imperialism*. Cambridge University Press.
- Freedman, L. (2013). *Strategy, A History*. Oxford University Press.

- Gray, C. S. (1999). *Modern Strategy*. Oxford University Press.
- Hammond, N. G. L. (1986). *A History of Greece*. Oxford University Press.
- Hansen, M. H. (2000). The Hellenic Polis. Mogens Herman, Hansen (Ed.), *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*, 141-189. Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford University Press.
- Hart, B. L. (1967). *Strategy*. Faber.
- Hobbes, T. (1992) *Liviathan*. Çev., (Semih Lim, Çev.), Yapı Kredi Yayınları.
- Bartholomees, J. B. (2012). Continuity and change in war. J. Boone Bartholomees (Ed.), *US Army War Collage Guide to National Security Issues: Theory of War and Strategy* (Cilt I). 79-90. US Army War College.
- Jomini, A. H. (2013). *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*. (A.Tunçer Büyükonat, Çev.), Doruk Yayıncılık.
- Kagan, D. (1969). *New History of the Peloponnesian War*. Cornell University Press.
- Kagan, D. (1989). *Outbreak of the Peloponnesian War*. Cornell University Press.
- Kagan, D. (1996). *The Archidamian War*. Cornell University Press.
- Kagan, D. (2004). *The Peloponnesian War*. Penguin.
- Kennedy, P. (1990). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*. (Birtane Karanakçı, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Knight, D. W. (1970). Thucydides and the war strategy of Perikles. *Mnemosyne Fourth Series*, 23(2), 150-131.
- Küçükler, S. D. (2016). Doğuşundan hellenistik döneme değin Hellen Polisi'nin kavramsal boyutları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60), 45-58.
- Larsen, J. A. O. (1933). The Constitution of the Peloponnesian league. *Classical Philology*, 28(4), 257-276.
- Lazenby, J. F. (2004). *The Peloponnesian War*. Routledge.
- Lewis, D. M. (2008). The Archidamian War. D. M. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & M. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt V). 370-432. Cambridge University Press.

- Lewis, D. M. (2008). The thirty years' peace. D. M. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt V). 121-146. Cambridge University Press.
- Littman, R. J. & Littman, M. L. (1969). The Athenian plague: Smallpox. *Transaction and Proceedings of the American Philological Association*, 100, 261-275.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Martin, T. R. (2016). *Pericles: A Biography in Context*. Cambridge University Press.
- Martin, T. R. (2014). *Eski Yunan*. (Ümit Hüsrev Yolsal, Çev.). Say Yayınları.
- Mattingly, H. B. (1965). The Peace of Kallias. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 14(3), 273-281.
- Meiggs, R. (1982). *Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World*. Oxford University Press.
- Michell, H. (1965). *Sparta*. Cambridge University Press.
- Montesquieu. (2017). *Kanunların Ruhunu Üzerine*. (Berna Günen, Çev.) İş Bankası Kültür Yayınları.
- Morrison, J. S. & Coates J. F. & Rankov, N. B. (2000). *The Athenian Trireme*. Cambridge University Press.
- Murray, O. (2008). The Ionian Revolt. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt IV). 461-490. Cambridge University Press.
- Murray, W. & Grimsley, M. (1994). Introduction: On strategy. W. Murray & M. Knox & A. Bertsein (Ed.) *The Making of Strategy: Rulers, States, and War*, 1-24. Cambridge University Press.
- O'Halloran, B. (2018). *The Political Economy of Classical Athens: A Naval Perspective*. Brill Press.
- Rhodes, P. J. (2008). The Delian League to 449 BC. Lewis & J. Boardman & J. K. Davies & m. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (Cilt V). 34-61. Cambridge University Press.
- Romilly, J. (2019). *The Life of Alcibiades: Dangerous Ambition and the Betrayal of Athens*. Cornell University Press.
- Rostovtzeff, M. (1989). *Geschichte der Alten Welt*. Schibli-Doppler Verlag.

- Rousseau, J. J. (2013). *Toplumsal Sözleşme* (10.Baskı). (Vedat Günyol, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Soupios, M. A. (2004). Impact of the plague in ancient Greece. *Infectious Disease Clinics of North America*, 18(1), 45-51.
- Souza, P. (2012). *The Greek and Persian Wars 499-386*. Routledge.
- Stamplodis N. C. & Parlama, L. (2001). *Athens: The City Beneath the City: Antiquities the Metropolitan Railway Excavation*. Harry N. Abrams.
- Starr, C. G. (1991) *The Origins of Greek Civilization*. W.W. Norton and Company.
- Stein, S. K. (2017). *The Sea in World History* (Cilt 1). ABC-CLIO Press.
- Taylor, M. (2010). *Thucydides, Pericles and the Idea of Athens in the Peloponnesian War*. Cambridge University Press.
- Von Clausewitz, C. (1999) *Savaş Üzerine*. (H. Fahri Çeliker, Çev.). Özne Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Although Athens and Sparta, the two most important *poleis* of Hellas, cooperated against the Persians before the Peloponnesian War, the relations between the said political structures started to deteriorate over time due to many factors. Despite of the fact that these rival powers made some attempts to prevent the conflict until 431 BC, the negotiations carried out achieved nothing but delay the war. As in many struggles throughout history, the causes of the Peloponnesian War are varied and complex. However, Thucydides, one of the most important sources on the Peloponnesian War, argued that the main cause of the war was the disagreement between Athens and Sparta in 430 BC over whether they had the right to engage with each other's allies. In reality, the war started because of imperialist passions and rivals' fear of each other's power.

The effects of the Peloponnesian War, which took place between 431-404 BC, mainly between Athens and Sparta, have been studied in all aspects and continue to be studied, as they significantly affect the course of history. The aim of this study is to reveal whether the strategy recommended by Pericles, who dominated the political life in Athens on the eve of the Peloponnesian War, was a successful plan as claimed by many sources. Because, according to Thucydides, the most important source on the strategy proposed by Pericles, and many ancient and

modern period researchers who adopted his views, Pericles' plan was introduced as the key to success.

Although many ideas have been put forward about the meaning of the word strategy, in the military sense, strategy is expressed as the art of distributing and implementing military means in line with the aims of politics. From a broader perspective, strategy can be summarized as plan or plans that need to be constantly revised in line with constantly changing conditions and circumstances. Considering the aforementioned definitions, any plan decided to be implemented before the war must first be prepared and realistic, taking into account the state of the enemy. In addition, the political, military, and economic goals should be determined precisely while creating the strategy. In addition to all these, the strategy must be non-dogmatic and flexible enough to be constantly revised.

Considering the criteria expressed in the strategy dictated by Pericles, it is clearly seen that it is not a successful plan. While Pericles underestimated the power of the enemy, on the contrary, he overestimated the power of Athens, especially due to the self-confidence of past achievements. As a reflection of this situation, while Sparta built a navy that would defeat Athens contrary to Pericles' predictions; Athens' naval power was unable to operate in an activity that would bring Sparta and its allies to their knees. Although Pericles intended to blockade the Peloponnesian coast using the navy, the economy of the police in the Peloponnesus, which had a primitive economy with the exclusion of Corinth, could never be affected by the embargo as much as expected. Naval power was at the center of Pericles' strategy. However, considering the possibilities and capabilities of the battleship used in the period in question, it is clearly seen that lack the competence to meet the gains Pericles wanted to achieve. In addition to all these, the administration and maintenance of the naval power has brought a serious burden to the Athens finance over time, as it is very costly. Another fundamental mistake of the plan in question is that it lacks the flexibility to adapt to changing conditions during the war. Pericles never predicted that the Persians would affect the course of events and this mistake made in the later stages of the war caused Athens to lose the war. Pericles argued that *poleis* should be treated well towards Athenian-led the Delian League, but his past actions contradict himself. In the end, because the political structures included in the Delian League could not be motivated around a common goal, there were breaks from the Delian League over time and Athens had to separate forces to prevent this situation, which in this case did more harm than good for Athens. In addition to the stated reasons, no war is won by defense. As stated in a famous aphorism, victory is at the tip of bayonet. When Pericles' strategy is analyzed, it is clearly seen that he focused on defense, and heavy losses caused by the epidemic in Athens are the

Olcay TURAN

result of Pericles' erroneous strategy. As can be seen, Pericles dictated a strategy to Athens that would not mean more than embellish the national feelings of ordinary people rather than draft an effective plan to win the war.